

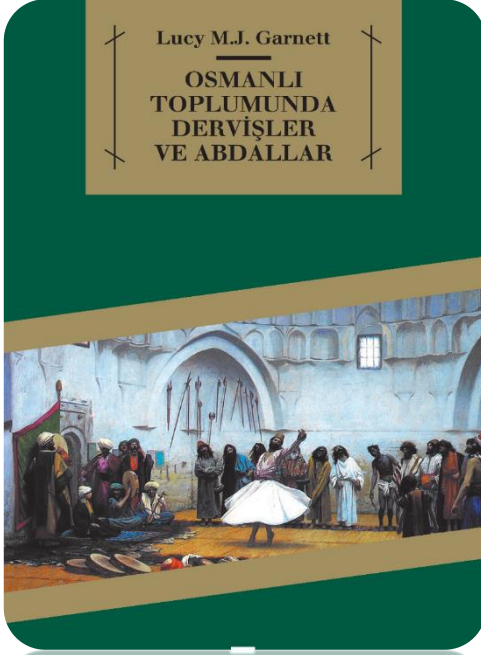
Kitap Tanıtımı

ARŞİV DÜNYASI

Cilt:8 - Sayı:2
2021/Kış

OSMANLI TOPLUMUNDA DERVİŞLER VE ABDALLAR

Garnett, L. M. J. (2010). **Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar** (çev. Hanife Öz). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kitabın yazarı Lucy Mary Jane Garnett, 1849 yılında Birleşik Krallık-Sheffield’da doğup bir folklorist ve gezgin olarak hayat sürmüş ve 1934’te ölmüştür. Müellifin tanınırlığı noktasında Türkiye’deki çalışmaları ön planda olsa da Yunan halk şiiri alanında da çalışmaları mevcuttur. Eserleri: Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar, Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri, Greek Wonder Tales (1913), Dardanelles, Turkish Life in Town and Country, Dervishes of Turkey, Turkish People: Their Social Life, Religious Beliefs and Institutions and Domestic Life, Women Under Islam: Their Social Status and Legal Rights, Greek Folk Poesy, Greek Folk Poesy, Annotated Translations From the Whole Cycle of Romaic Folk-Verse and Folk-Prose; Volume 2, Balkan Home-Life, New Folklore Researches Greek Folk Poesy, Greek Folk-Songs From the Turkish Provinces of Greece, Greece of Hellenes, Mysticism and Magic in Turkey

BİRİNCİ BÖLÜM: TARİKATLAR VE KAİDELERİ

Çalışmanın 13-28 numaralı sayfa aralığında yer alan birinci bölümde yazar, Molla Câmî’nin 10 mısralık yazısına yer vererek işe başlamıştır. Sûfi felsefesinin köklerinin İslâmın kuruluşuna dayandığını ifade ederek ilk cümlelerini kuran müellif, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) takipçilerinden bazılarının beraber tövbe etmek için bir topluluk kurduklarını söylemiştir. “Derviş” ifadesinin “dilenci, başkalarının yararı için kendini gönüllü olarak yoksul bırakan kişi” gibi anlamlara geldiği belirtilip Hz. Ali ve Hz. Ebubekir’in insanlara hizmet etmek amacıyla çalışmalarından ve daha sonra da bu görevin devamı adına halifelerin tayininden bahsedilmiştir. Hicretin 37. yılında (M.S. 659) Yemenli Şeyh Üveys’in kurduğu münzevi zahitler tarikatından bahsedilip Hz. Cebrail’in ona (Şeyh Üveys’e) dünyevi şeylerden uzaklaşıp inzivaya çekilerek tövbeye yönelmesini emrettiği anlatılmıştır. Yazar, Hz. Cebrail’in oluşturulacak olan tarikatın kurallarını yemek ve dünyevî zevklerden kaçınmak, inzivaya çekilerek gece-gündüz dua okunması olarak belirlediğini ifade etmiştir.

Müellif ilerleyen satırlarda sūfiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ebu Said Abdülhayr'ın hicretten sonraki yüzyılın sonu ile sonraki yüzyılın başında yaşamış olduğundan ve tekke benzeri bir yapı kurduğundan bahsetmiştir. İlk dönem Müslümanları hassas ve duygusal mistisizmden sonra zamanla tüm tanrıçılığı benimsemiştir. 800'lü yıllarda Ebu Yezid'in başını çektiği Bistami Tarikatı'nın ve Cüneyd'in başını çektiği ismi yazılmamış tarikatın tüm tanrıçılığın önemli temsilcileri olduğundan bahsedilmiştir. Bu bakış açılarının anlatılması noktasında ifade edilen şu cümleler gayet hoştur. "Sūfiliğin tohumları daha Âdem'in zamanında ekilmiş, Nuh'un zamanında boy vermiş, İbrahim'in zamanında çiçek açmış, Musa'nın zamanında üzümleri çıkmaya başlamıştır. Bu üzümler İsa'nın zamanında olgunlaşmış, Muhammed'in zamanında ise artık suyu çıkarılır olmuştur. Bu üzümün şarabını seven sūfiler kendilik bilinçleri kaybolana dek ondan içip sarhoş olmuş ve şöyle seslenmişlerdir: "Azamet üstüme olsun! Benden daha büyük bir şey var mı? veya ben hakikatim ve benden başka Tanrı yoktur."

Bektaşîlik Tarikatı'nın Osmanlılar ve Müslüman-Arnavutlar arasında yaygın oluşundan bahsedilip yeniçeriler ve Bektaşîlik arasındaki ilişkiden söz edilmiştir. Müellif, 1100'lü yıllarda ortaya çıkan Kâdirî ve Rufaî tarikatı ile ilgili kısa bilgiler verdikten sonra Nakşibendi, Halvetîler ve Kalenderîler gibi tarikatlardan bahseden yazarımız bu şekilde birinci bölümü nihayete erdirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: MANEVİ MERTEBELER

Çalışmanın 29-45 numaralı sayfa aralığında bulunan ikinci bölüme yazarımız Mevlâna'nın "Veli, Sultan'ın kalbinden geçen her şeyden, dünya üstündeki ve cennetteki her sırdan haberdardır." sözü ile başlamıştır. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu anlatılarak giriş yapılan bu bölümün devamında Hızır-İlyas olarak ifade edilen kişinin tek birisi olduğu ve Hızır'ın denizde İlyas'ın karada yolcuların koruyucusu sıfatını taşıdığı yazılmıştır. Yunanlılar için kıymetli olan Aziz Nicholas ile Hz. Hızır'ın ilişkilendirildiğini söyleyen yazar, Tanrı'nın iradesi ile kendisinin bir yerden diğerine çok rahat gidebildiğini anlatmıştır. Kitapta anlatıldığına göre; bir Müslüman'ın bu zatı görebilmesi için İstanbul'daki Ayasofya Camii'nin ana kubbesi altında 40 gün ibadet etmesi gereklidir.

Yerleşik sūfî inancına göre; dünyada her daim belli sayıda Allah dostu bulunur ve bu kişilere çağdaşları arasında zamanın kutbu gözü ile bakıldığı ifade edilmiştir. İlyas olarak gösterilen şahıs zamanın kutbu olarak benimsenmiş hatta manevi olarak kutupların üzerindedir. Nitekim bu anlayışın İncil'de geçen Elişa hikâyesi ile benzerlik gösterdiği belirtilip Elişa'nın zamanın kutbu olduğu söylenmiştir.

Dünya'nın dairevi bir haritasına sahip olduğu söylenen ve bu haritanın merkezine de Mekke'yi yerleştiren gaiplerden bahseden müellif, bu haritanın İslam'a uygun olarak 30 bölüme ayrıldığını ve nirengi noktaları ile işaretlendiğini beyan etmiştir. Gaiplerin altında ruhlarının cennete eriştiklerine inanılan abdalların varlığı bulunmaktaydı. Ülkenin neresinde olurlar ise olsun yarı veya tamamen çıplak şekilde hayalleri ile istediği yere gidebilirler. Karşısındakinin makam ve rütbesine bakmadan çok kolay kınayarak konuşabilen bu zatlar bazen halk içinde edindikleri imtiyazlı konumdan sıkılarak kendilerini dağlara veya çöllere çekmiştir. Manevi silsile içerisinde önemli bir yeri olan pirlar esnaf loncalarını korumaktadır. Kahvecilerin piri Ebu Hasan Şazeli, fişekçilerin Cemşid, bahçıvanlarınki Baba Reten ve berber olduğu halde dişçilik de yapanlarınki Şeyh Üveys'tir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞAİRLERİN MECAZLARI

“Şiir libasına bürünmüş hikmetli söz
Peygamber’in dilinden dökülenin gölgesi,
Sözlerin sultanı Peygamber’in sözüdür;
Şiir onun ardında mütevazı kölesi”.

Yukarıdaki dizeler ile 46-63 numaralı sayfa aralığında bulunan üçüncü bölüme giriş yapan yazarımız, ilk olarak İran ve Osmanlı şiirinin ortak özelliklerinden biri olarak sözlerin somut karşılıklarının altında manevi anlamlarının da bulunduğunu dile getirmiştir. Bu fikri dile getiren müellif, söylediğini açıklamak amacıyla Leyla ile Mecnun, Hüsrev ile Şirin ve Yusuf ile Züleyha gibi aşk hikâyelerinde görünenin beşerî aşk olsa da asıl anlatılmak istenilenin Allah aşkı ve O’na ulaşma gayesi olduğunu izah etmiştir. Yine aynı şekilde daha uzun şiirler barındıran gazeller de zahiri olarak şarhoşluğu ve zevk ü sefayı anlatıyor gibi görünse de esasen Allah aşkının sarhoşluğunu anlatır. Her sözünde 72 ayrı anlam aranılan Sadi’nin şu dizeleri, söylenen ve anlatılan arasındaki farkı aşikâr etmesi açısından önemlidir.

“Ey talihin gözdesi Hızır, sanma ki
Ben ‘şarap’ın şarkısını söylerken üzümün suyunu övmekteyim.
Benim ‘şarap’ım o benim üstümde hükümrân olandır.
Ziyafet soframı ondan başka bir şey şenlendiremedi.
Bil ki benim ‘saki’ m rıza yemininin sakisidir.
‘Meyhane’de sunulan ‘içki’ cezbe halinde her şeyin gözden silinmesidir.
Gökler şahidim olsun ki, bu dünya üstünde gezip dolaştığım sürece,
Dudaklarımın ucu kırmızı şarabın bir damlasıyla lekelenmedi”.

Bu gazelde adı geçen “güzel” Allah’tır; “Yakut dudak”, Allah’ın konuşulmayan ama anlaşılabilir kelimeleridir; “kucaklanma”, ilahi sırların insana açık edilmesidir; “sevgiliden ayrılık”, Allah ile bir olamamaktır; “ince mum”, aşığın kalbi olan meşaleyi yakan ilahi ışıktır.

Daha sonra “Mevlâna’nın Mesnevi’si, doğulu ölçütlerde, Müslüman yazarlarca yazılmış aynı türdeki diğer eserlerden üstündür” cümlesine yer verilmiştir. Farsça yazılmış olup toplam olarak altı kitap ve 26.660 beyitten müteşekkil Mesnevi, ahlak hikâyesi olarak kaleme alınan parçaların yer aldığı sûfi öğretileri içerisinde barındıran bir eserdir.

Bölümün ilerleyen kısımlarında Osmanlıların 1300’lerin başlarından itibaren edebî çalışmalarda Farsça yerine Türkçe’yi tercih ettiğini ifade eden müellif, Şark kökenli yazarların eserlerinde takma isim tercih ettiğini belirtmiştir. Bu kalem ehlinde kişilere örnek olarak Âşık mahlası ile bilinen ve Mevlevî Tarikatı üyelerinden olup en önemli eseri Âşık Paşa Divanı’na sahip Âşık Paşa gösterilmiştir. Şu mısralar Türk şiirinin temel özelliklerini yansıtmaya açısından kıymetlidir.

“Bütün bir âlem, muazzam bir işarettir, biliniz,
Allah bilinmedik daha binlerce yaratma fiili üzredir:
Bunları insanlardan ve cinlerden hiç kimse görmemiş,
Biline bilenlerin çok ötesindeki o ülkeden hiç haber verilmemiştir.

Senin aklın, mantığıyla o sahile eremez,
Ne de dilin o ülke sultanının adını söyleyebilir,
Hiç hiçliğe hayat vermek O'nun elindedir,
O'nun buyruğu her engelden beridir
Baştan sona şu on sekiz bin âlem
Ona göre bir zerreden daha üstün değildir”.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TEKKE VE TÜRBELER

64-74 numaralı sayfa aralığında bulunan bu bölümde derviş tarikatlarının zorunlu ihtiyaçlardan kaynaklı yoksunluk prensibince hareket edilerek vakıfların veya dindar kimselerin katkıları ile yapılan bağışlardan gayrimenkuller elde ettiği ifade edilmiştir. Menkul veya gayrimenkullerden elde edilen gelirler dervişlerin geçimine, tekke dışından olan müridin problemine veya daha küçük bir tekkenin ihtiyacına sarf edilmiştir.

Mevlevi Tarikatı'nın çağdaşları arasında en sivri olan tekke olduğu belirtilerek kuruluşundan beri katılımcıları arasında yüksek rütbeli kişilerin bulunduğu değinilmiştir. Sultan II. Abdülaziz gibi... 1634 senesinde Bağdat Seferine çıkan IV. Murad, bu tekkenin şeyhine ihsan gösterip buldukları şehirdeki gayrimüslimlerden alınan haraç vergisi şeyhin cemaatine vakfetmiştir. Tekkenin ihtiyaçlarından arta kalan para fakirlere sadaka olarak dağıtılabilmiş; imarethane, mektep veya hamam inşaatına harcanabilmiştir. Kitapta söylendiğine göre; Mevlevi şeyhleri ticaret ile meşgul olabilmıştır. Tekke vakfında ekilebilen arazi var ise bu yer ortakçı vasıtası ile işlenip hâsıl olan mahsul şeyhin kontrolünde satılabilmektedir.

İlerleyen satırlarda gezginimiz, türbelerden bahsetmiştir. Evliyaların mezarlarının halk tarafından kutsal kabul edilip bu yerlere türbeler inşa edildiği yazılmıştır. Çoğunlukla taş veya tuğladan yapılan sandukanın üstünün bir kubbeyle kapatılan ve dörtgen şeklinde olan türbelerde sandukanın baş tarafı ayak tarafından daha yüksektir. Müslümanlar için kıymeti aşikâr olan bu mekânlar için çok saygın kişiler türbedarlık görevini üstlenmiştir. En bilinen türbedarlardan birisi de İmam Ebu Hanife'nin Bağdat'taki türbesinde türbedarlık yapmış, Kâdirî Tarikatı'nın kurucusu Pir Abdülkadir Geylanîdir. Türbedarların beraberinde kendilerine yardımcı olmak maksadı ile mürit veya müritler bulunabilirdi. Bir türbenin ihtiyaçları öncelikle ziyaretçilerden elde edilen bağışlardan, bazen ise vakfedilen gayrimenkullerden karşılanırdı.

Kitapta bahsedildiğine göre; Selanik'te 400'lü yıllarda Aziz Dimitri'nin mezarı üzerine yapılmış görkemli Aziz Dimitri Bazilikası'nın 1180 yılında camiye çevrilmesi Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında kutsal görülen kişilere/yerlere tapınma hususuna bir örnektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TEKKELERDE İDARE VE DİSİPLİN

75-88 numaralı sayfa aralıklarında bulunan bu bölümde seyyahımız ilk olarak bir şeyhin tekke veya zaviyedeki 13 ile 30 arasındaki müritlerin üzerindeki etkisinden, tekkenin vakfı var ise tarlada yetiştirilen mahsulün satışındaki yetkisinden, sadakaların dağıtılmasındaki rolünden ve tekke üzerindeki sınırsız yetkisinden bahsetmiştir. Müritler de şeyh gibi tekkenin geçimine katkı sağlamalıdır ki her müridin ziyaretinde şeyhe küçük hediyeler getirmesi adet halini almıştır. Tekke geleneğinde her davranışın olduğu gibi hediye

getirmenin de bir manası bulunduğu dile getirilmiştir. Rivayet edildiğine göre; Hz. Cebrail'in Hz. Âdem'e getirdiği ekmek, mısır, havuç ve bildircin ile Hz. Havva'ya getirdiği kırlangıç ve tavuk gibi yiyeceklerin yâd edilmesi gayesi ile müritler hediye getirmektedir.

Şeyhlik makamı Mevlevî, Bektaşî ve Kâdirî tarikatlarında babadan oğula şeklinde miras olarak geçmiştir. Eğer bir şeyh vefat ettiğinde oğlu yetişkin değil ise tarikattaki kıdemli kişilerden birisi naif halife olarak oğul 20 yaşına gelene dek ona vekâlet eder. Vekâleti yapacak zatın zamanının çoğunu namaz kılarak, oruç tutarak geçirip dünya meşgalesinden kendini arındırarak istenilen manevi mertebeye ulaşmış olması gerekmektedir. Sürekli zikir ile meşgul olduğu için temizlenen nefesinin şifa taşıdığına inanılan bu kişiler, manevi olarak kendilerini geliştirmiş ve tarikatın tüm kurallarını öğrenmiştir ki cemaat tarafından saygıya muteberdir.

Şeyh olan dervişlerin genel olarak Peygamber ailesinin soyundan (seyit) geldiği ve taktıkları yeşil sarık vasıtası ile diğerlerinden ayrıldıkları ifade edilmiştir. Nakibüleşraf olarak adı geçen İstanbul'da ikamet eden birisi tarafından yönetilen seyitler diğer Müslümanların sahip olmadığı bazı haklara sahiptirler. İstisnaları olmakla birlikte şeyhler tek eşlidir.

Müellif, dervişlerin tercihlerine bağlı olarak ilk girdikleri tarikattan ayrılarak bir diğer tarikata geçebildiklerine ve sayılarının az olmasına rağmen gündelik hayata geri dönülebildiklerini söylemiştir. Bir mürit, şeyhine tam bağlılıkla giydiği tarikat elbisesinin altında ömür boyu kalacağına söz vermektedir.

Bir derviş, tarikat kurallarına aykırı hareket eder ise işlemiş olduğu kusurun ciddiyetine göre üç günü geçmeyecek şekilde şeyhin ve tarikat ulularının kararı ile hapse atılmıştır. Buradaki üç gün sınırının bulunması mantığı, dervişin ailesi ve işlerinden mahrum kalmasına neden olmamaktır ki meclis ağır cezalar vermemek konusunda itina ile hareket etmiştir. Örnek verecek olur isek; falakaya yatırılan bir dervişe sopayı vuran kişi sopayı kulak hizasından yukarı kaldırmazdı.

ALTINCI BÖLÜM: BİR TARİKATA İNTİSABIN MERTEBELERİ

88-97 numaralı sayfa aralığında yer alan bu bölüme yazar, sonraları farklı tarikatlarca genişletilmiş olsa da en eski tarikat kurucularından olan Şeyh Elvan'ın yeni katılımcı için tespit ettiği esaslardan bahsederek giriş yapmıştır. Verilmesi gereken ilk sınav acemilik süresi boyunca dünyevi işlerden nefis arındırılarak tekke hizmetinde çalışmak, günlük 101,151 veya 301 kez Allah'ın sıfatlarını zikretmektir. Allah'ın 97 sıfatından Lâ ilâhe illallah Ya Allah, Ya Hu, Ya Hak, Ya Hay, Ya Kayyum, Ya Kahhar olmak üzere sadece yedi tanesi mürit tarafından zikredilirdi. Yeni gelen mürit ilk olarak yalnızca Lâ ilâhe illallah sıfatını zikreder, ilerleyen zamanlarda derviş olmak konusundaki kararlılığına bağlı olarak derecesi arttıkça diğer sıfatları da zikrederdi.

Eserde anlatıldığına göre; Mevlevî Tarikatına katılmanın koşulu 1001 gün boyunca aralıksız müritlik yapılmasıdır. Gündelik yaşamda makamı ne olursa olsun kendini tarikatın en alt rütbesinde görmesi gereken bu namzet kişi, bir gün dahi görevini aksatır veya bütün bir gece tekkede bulunmaz ise sınavının başına dönerdi. Aşçıbaşının vermiş olduğu görevleri yerine getiren yeni derviş zamanının geri kalanında ibadet eder, oruç tutar, tarikatta zikredilen dua ve sureleri ezberlerdi. Aşçıbaşının güvenini kazanan mürit, yine aşçıbaşı tarafından şeyhe götürülür ve başlangıç rütbesine uygun olduğu yönünde referans gösterilirdi. Toplanan cemaat önünde bu kişi tarikata kabul edilirdi.

Seyyah, Bektaşî Tarikatına da yeni katılan bir namzetin 1001 gün tekke hizmetinde bulunup bir deneme süreci geçirmesi zorunluluğundan bahsetmiştir. Mevlevî Tarikatı'ndaki kurallardan detaylı şekilde belirlenen prensipler gereğince bir kişinin aday olabilmesi için cemaatin iki üyesi (tercümanlar) tarafından şeyhe önerilmesi şarttır. Mürit adayının ağzının sıklığıyla test edilmesi amacıyla deneme süresinde iken tarikatın sırrı gibi gösterilen bilgiler kendisine verilmiştir. İstenilen manevi dereceye eriştiğine kanaat getirilen mürit adayını tarikatın piri veya Ali olarak ifade edilen kişiler tarafından şeyhe kabul için arz edilirdi. Yapılan merasim ile tarikata katılım sağlanırdı. Bektaşî felsefesinde 12 sayısı özel öneme sahip olduğundan dolayı bir mürit yeminini bozar ise 12 ayrı cezaya çarptırılırdı.

YEDİNCİ BÖLÜM: DERVİŞLERE AİT KIYAFETLER, MÜZİK ALETLERİ, SEMBOLİK NESNELER

98-109 numaralı sayfa aralıklarında yer alan bu bölümde müellif, öncelikli olarak dervişlerin kıyafetlerine ve başlıklarına bakılarak diğer insanlardan hatta kendi aralarında da kolayca ayırt edilebildiğini dile getirmiştir.

Yazarın ifade ettiğine göre; Mevlevî Tarikatı'nda külah adı verilen boyanmamış devetüyü keçesinden yapılmış, baş aşağı çevrilmiş uzun bir şapka vardır. Mevlevî şeyhlerinin birçoğu Peygamber soyundan geldiğinden mütevellit külahlarının çevresine yeşil bir sarık sarma hakkına sahiptir. Uzun, bol, kolları geniş bir cübbe olup günlük giyim için kahverengi, sema için giyilenin siyah olduğu hırkalar da Mevlevîler için kıymetlidir. Tennure ismi verilen kırmızı, sarı veya kahverengi eteği ise bu tarikatın dervişleri sadece dini ibadetlerini yerine getirirken giymektedir. Dervişlerin naksı sırasında genişliğinden kaynaklı olarak bu etekler açılmaktadır.

Mevlevî Tarikatı'nda enstrümental müziklerin kullanılmasının esası, Rumeli'deki insanların durgun mizaçlarını hareketlendirerek Allah aşkı yolunda koşmalarını sağlamaktır. Ney, kanun, rekap, bir çeşit viyolonsel, davul ve defolmak üzere altı tür enstrüman Konya âsitanesinde bulunmaktadır. Dervişler, ney sesi ile kendilerinden geçerek manevi dünyanın derinliklerine dalabilmektedir.

Rufaîler Tarikatı'nda boyanmamış keçeden yapılmış, sekiz parçalı, Bektaşîlerde kullanılan benzer bir başlık giyilmektedir. Yazar, bu parçalardan her biri bir gūnahtan kurtulmayı ifade ederken şeyhlerin taktığı 12 parçalı başlığın Bektaşîlerde olduğu gibi hem 12 imamı anmayı hem de 12 gūnahtan sakınmayı simgelediğine değinmiştir. Bu tarikatın mensupları herhangi bir renkten seçilmiş ama kenarları her daim yeşil cübbeleri giymektedir. Sıra dışı ibadetlerinde kullandıkları kor halindeki demir ve kömürlere manevi anlamlar yükleyen Rufaîler, bunlara gül ismini vermiştir.

Hamzavî Tarikatı'nın belirgin ayırt edici kıyafetleri bulunmadığı gibi ibadetlerinde de tasavvufî mecazlara başvurulmamıştır. Ancak bu tarikatın mensuplarının mezar taşlarına altı köşeli ve noktasız Süleyman mührü işlenmiştir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: ÇEŞİTLİ DİNİ İBADETLER

110-119 numaralı sayfa aralığında bulunan bu bölüme sesli ibadet ve tefekkür olmak üzere derviş ibadetlerinin iki tür olduğu söylenerek giriş yapılmıştır. Hz. Muhammed'in "*Allah'ın adını yüksek sesle ve durmaksızın anınız*" sözüne dayanılarak benimsenen seslenme şeklindeki ibadetin Halife Ali'nin cemaatince de uygulandığı belirtilmiştir. Tefekkür

tarikatları ise bu anlayışlarını Peygamber Efendimiz ile Hz. Ebubekir'in mağarada saklandıkları zaman Allah'ı içlerinden zikretmelerine temellendirmektedirler.

Eserde anlatıldığına göre; Mevlevî Tarikatı kendilerine özgü bir raks geliştirerek diğer dervişlerin ibadetlerinden ayrılmaktadır. Kökeni Binbir Gece Masalları'na kadar götürülen kendi etrafında dönme hadisesindeki enstrümental eşliğin Mevlanâ tarafından da benimsendiği açıklanmıştır.

Rufaî, Kadirî, Halvetî, Bayramî, Gülşenî, Uşakî gibi bazı tarikatlarda da “devir ayini” olarak adlandırılan el ele tutuşup dervişlerin daire şeklinde dönerek yaptıkları bir ritüelleri de bulunmaktadır. İsteyenin istediği zaman çıkabildiği bu ayinde en dayanıklı olanı diğerlerini de coştururdu. İbadetlerinin şiddeti açısından diğerlerinden daha baskın olan Rufaî Tarikatı'nda bıçak, ateş ve kor demir bile kullanılmıştır.

Nakşibendî Tarikatı'nda yapılan zikrin amaçlarından birisi de insanın kendini dünya işlerinden tamamen azâde etmesini sağlamaktır. Şeyh ve müritlerin karşılıklı oturduğu bu düzende şeyh dualar okurken müritler gözleri ve dudakları kapalı şekilde her nefes alışverişlerinde içlerinden üç kez zikir yaparlardı. Perşembe günleri yatsı namazı vaktinde bir araya gelen Nakşibendîler şeyhlerinin evinde ibadetlerini yaparlardı. Cemaat içerisinden en yaşlısı dualar okurken dinleyenler de ona “Hu! Allah!” diyerek eşlik ederdi.

DOKUZUNCU BÖLÜM: PUTPERESTLİKTEN ARTAKALANLAR

120-126 numaralı sayfa aralıklarında yer bulan bu bölüme seyyah, ilk olarak büyü ve kötü nazarın gücünden Kur'an-ı Kerim'de bahsedildiğini anlatarak başlamıştır. Batıl inançlar, Müslümanların hayatlarını şekillendiren faktörler olarak görülmektedir. Müellif, Türkiye'deki cahil Müslümanlar, yerli Hristiyanlar ve Yahudiler arasında hastalıkların kaynağının büyü olarak görülüp şifa için yine büyüye başvurulduğunu ifade etmiştir. Halktan bazı insanlar dervişlerin akli ve bedensel rahatsızlıkları iyileştirme kudretine sahip olduklarına, rüya yorumlayabileceklerine, kayıp eşyaları bulabileceklerine ve çiftlerin arasını düzeltebileceklerine inanırlardı.

Dervişler yapılan büyüleri bozabilecek kadar keramet sahibi insanlar olarak değerlendirilirdi. Yaptıkları esrarlı tılsımlar ile kötülöklere karşı kalkan olarak görülürlerdi. Muska, yafta ve hamayil ismi verilen katlanmış kâğıtlara ciddi derecede güvenilirdi.

ONUNCU BÖLÜM: ARİFLERİN MENKİBELERİ

127-144 numaralı sayfa aralığında bulunan bu bölüme yazar, Mevlanâ'nın “*Veli kimse, Sultan'ın kalbindeki her düşünceden, yerdeki ve gökteki bütün sırlardan haberdardır*” sözü ile giriş yapmıştır. Olağanüstü güçler göstermek adına sergilenen zihinsel ve fiziksel duruma “hal” denilmektedir. Değişik iki versiyonu olan hal durumunun birinde Rufaîlerde olduğu gibi müritler cezbede iken kendilerine zarar verecek şekilde coşkun bir vaziyete bürünürler. Yaralardan kan akmadığı belirtilirken şeyhlerinin nefes veya tükürüğü ile deva bulunduğu inanılmıştır.

Mevlevî Tarikatı'nda dervişlerin yaptığı raksın da kendine özgü bir hali vardır. 20 kişinin gözleri kapalı, kolları iki yana açık, dairesel hareket dâhilinde ve baş dönmesi yaşanmadan yapılan 10-15 dakikalık bir ritüelden bahsedilmektedir.

Halin ikinci tanımında ise bireyin iradesi ile elde edilebilecek olması söz konusudur. Uzun bir süre boyunca tefekkür ederek Allah ile bir olma seviyesine ulaşan dervişler bu

kategoridedirler. Bu düzeye ulaşan dervişlerin irade gücü, düşünce okuma, keşifte bulunma yeteneği ve olayları etkileme gücü gibi yetilere sahip olduklarına inanılmaktadır. Müellif, bölümün ilerleyen satırlarında seçkin bir dervişin kitleleri etkileme gücünden bahsetmiştir. Bu hususa örnek olarak, bir barış adamının iki orduyu savaşın eşiğinden döndürmesi verilmiştir.

Mevlanâ'nın babası Bahaeddin Veled, 1200'lü yıllarda çağdaşı mutasavvıflar arasında oldukça kıymetli bir yere sahiptir. Soyu Hz. Ebubekir'e dayanan ve Horasan'da hüküm süren hanedanın yakın akrabası olan bu zat, Belh'de o kadar hürmet görüyordu ki saray halkının şimşeklerini çekmiştir. Selçuklu Sultanı Alaaddin tarafından Konya'ya davet edilen Bahaeddin Veled, bir okul açarak ilim sahibi kişilerin sultanı (sultan'ül-ulema) sıfatını almıştır.

Kitapta anlatıldığına göre; Halep ve Şam'ın en seçkin hocalarından ders almış olan Mevlanâ Celaleddin, babasından sonra Konya Medresesi'nin başına geçmiştir. İlim sahiplerinin sultanı sıfatını da üzerine alan bu münevver, müritlerce geniş kabul görmüştür. Etrafında oluşan 400 kişilik bir öğrenci grubu tarafından kendisine Mevlanâ (Efendimiz) sıfatının verildiği belirtilmiştir. Bölümün son satırlarında müellif, evliya ilan edilmiş Kavala şeyhi olarak ifade edilen bir zatın geleceği görme yeteneğinden kaynaklı öleceği gün ve saati doğru şekilde bilebildiğini söylemiştir. Kavala şeyhinin kabri üzerine gidenlerin hastalıklarının iyileştiği rivayet olunmuştur.

ONBİRİNCİ BÖLÜM: KADIN MUTASAVVIFLAR

145-151 numaralı sayfa aralığında yer alan bu bölümde seyyah, tasavvuf dünyasında kadınlara verilen ehemmiyeti vurgulamıştır. Kendisine Ümmü'l-hayr (İyilik Anası) da denilen Rabiâtül Adeviyye, sûfi kadınlara verilen değer için güzel bir timsalidir. Basra yerlilerinden olup 700'lü yıllarda yaşamıştır ve çok ziyaretçi kabul eden kabri Kudüs'ün doğusunda Tur Dağı'ndadır. Şu dizelerin Rabiâtül Adeviyye'nin ağzından döküldüğüne inanılır.

“Kalbimi seninle sohbete ayırdım Rabbim

Beni arayanlar yalnız bedenimi bulsun

Misafirlerin oturup bedenimle konuşsun

Kalbimle konuştuğum yalnız sevgilim olsun”

Müellifin bahsettiği mübarek kadınlardan bir tanesi de Kerra Hatun'dur. Mevlanâ'nın ikinci eşi olan Kerra Hatun, kocasından uzun yaşamıştır. Vefat ettiğinde yaşanan ilginç bir olay eserde şöyle anlatılmıştır. Cenaze alayı meyiti defnetmek için götürürken Konya'nın kapısından geçerken taşıyıcılar bir nevi taş kesilmiş ve hareket edememişlerdir. Yarım saat süren bu vaziyetten sonra Kerra Hatun'un üvey oğlu Sultan Veled, ilahi söyleyerek dönmeye başlayınca taşıyıcılar el ve kollarını hareket ettirebilmiştir. O gece tarikattan dindar birisi Kerra Hatun'u rüyasında görür ve bu hadisenin nedenini sorar. Verilen cevap şudur: “*Önceki gün, bir adamla bir kadın orada zina suçundan dolayı taşlanarak öldürülmüştü. Ben onlara acıdım, affedilmeleri için şefaatte bulundum, cennete girmeleri için izin aldım. Bu yüzden cenaze alayı durdu*”.

ONİKİNCİ BÖLÜM: TARIKATLARIN KONUMU VE ETKİSİ

152-164 numaralı sayfa aralığında yer alan bu bölümün ilk satırları,

*“O kavga kapısında değildir; önü kesildiğinde
Didişmeye kalkmaz, ruhu bundan âzâde.
O, öyle bir velidir ki, yolundan ayrılmaz;
Koskoca bir kaya düşüp dağ olsa da önüne”,* dizeleridir.

Konya Sultanı Alaaddin ve Orhan’ın izinde dervişler Anadolu’nun tamamına yayılmıştır. Orhan Bey döneminde Bursa’nın fethi sırasında bu manevi kişiliklerin önemli rolü olduğu düşünüldüğünden gösterilen teveccühe binaen dervişler ülkenin pek çok yerinde tekke ve medreseler kurabilmişlerdir.

Dervişlerin reaya, sultanlar ve devlet adamları üzerindeki etkisi malumdur. Ancak bazen siyasi işler için de kullanılan bu zümreden kişiler, kontrolden çıkmış ve ciddi şekilde müdahale edilmesi şart olmuştur. Genel olarak İslam’a ve Hz. Muhammed’in uygulamalarına aykırı hareket edilmek ile suçlanan dervişler ulema tarafından zaman zaman desteklenmiş ise de ulemanın manevi konumunu zedeledikleri için onların da tepkisi ile karşılaşmışlardır.

1800’lü yıllarda da Orhan Bey döneminde olduğu gibi dervişler ordu üstünde nüfuz elde etmek için aracı görülmüştür. Sefer zamanlarında bu manevi şahsiyetler, komutanlarca saygı ile karşılandıkları orduda askerler arasında şevk ve coşkuyu artırır. Yapılacak olan saldırı öncesinde şehadet ve gazilik mertebelerinin hikmetlerinden bahsederek askerlerin canla ve başla mücadele etmelerine katkıda bulunmuşlardır. Konu ile ilgili olarak verilebilecek en güzel örneklerden birisi de Akşemsettin’in İstanbul’un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet’e destek olması ve zaferin ne zaman kazanılacağını haber vermesi hadisesidir. Padişah fetih sonrasında Akşemsettin ve beraberindeki 77 Allah dostu ile şehrin yarısının kendilerine yarısının da Müslüman savaşçılara verileceği noktasında anlaşmıştır.

Yazarın ifade ettiğine göre; sultan veya vezirler derviş tarikatlarına müdahalede bulduklarında bunun temel sebebi siyasi faktörlerdir. Dini esaslı bir hanedanlık kurulan İran Şia ve dervişlerin kalesi konumuna gelmiştir. Soyunun Hz. Ali’den geldiğine inanılan, üstün sûfi sıfatına sahip Haydar isimli şeyh, Allah tarafından görevlendirildiğini iddia etmiştir. Kendisi vefat ettikten sonra oğlu İsmail babasının izinden giderek dini bir imparatorluk kurmuştur.

İsmail’in sapkın öğretileri Osmanlı ülkesinde de yaygınlaşınca Yavuz Sultan Selim, ciddi tedbirler almıştır. Eserde anlatıldığına göre; 40.000 civarı Şii öldürülmüş ve 30.000 civarında kişi hapsedilmiştir. Sünni ve Şii mezhep ayrılığının dayanak noktalarından bir tanesi de Halifeliğin paylaşılabilmesi yani siyasi faktördür.

Müslümanlar genel olarak kendilerinden farklı bir şekilde dini hayat yaşayan ve ibadet eden kişilere saygı ile yaklaşmıştır. Dervişlerin yaptıklarına da çoğu zaman anlam verememişler ise de değerli bir gizem olarak görmüşlerdir. Adı geçen manevi şahıslara karşı halk ve şairler genel olarak tepki göstermek istediğinde alay etme yolunu seçmiştir. Türk ve İran edebiyatında dervişlerin giyim-kuşamlarında, tavırlarındaki ilginçlere karşı yapılan taşlamaların örnekleri mevcuttur. Sadi’nin şu sözleri anlatılanlara güzel bir örnektir.

*“Cübbe ile tesbih yahut üstüne giydiklerin
Ne fayda verir? Sen asıl kendini şer işlemekten uzak tut.
Yoksa keçeden taç da giysen neye yarar?
Sen yürekte derviş ol da var git Tatar takkesi giy”.*

ESERİN DIŞ TENKİTİ

Tanıtımını yaptığımız bu kitap Türkçe kaleme alınmıştır. 13,5 X 19,5 cm ebatlarında bir eser olarak okuyucuya sunulmuş olan “Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar”, 164 sayfa olup Dergâh Yayınları’na bastırılmıştır. İlk baskısı Mayıs 2010’da yapılan bu eserin elimizde bulunan ikinci baskısı Ekim 2017’de yapılmıştır.

Üretiminde karton malzeme kullanılmış olan kapağın ön kısmında yazar ve kitap adı, Mevlevî Tarikatı’nda yapılan sema gibi görünen bir resim, yayın evinin adı ve simgesi bulunmaktadır. Ön kapağın üstüne ortalanmış şekilde konumlandırılan yazar ve eser adının yer aldığı kısım hardal renginde, geri kalan kısım ise koyu yeşil renkte dizayn edilmiştir. Eserin sırt bölümünde siyah zemine yazarın adı, hardal renginde kısma yine eserin adı yazılıp yayın evinin simgesi konulmuştur. Tamamen siyah renk tercih edilen arka kapakta Batılı yazarların Osmanlı tasavvufuna bakış açılarının yanlışlığından bahsedilen çok küçük üç paragraf, bandrol, yayın evinin isim ve simgesi vardır.

Eserin çok iyi düzeyde olmasa da kaliteli bir basımının yapıldığı söylemek mümkündür ki kolayca kopmayan ve ideal denilebilecek kalınlıktaki sayfalar bize bu fikri vermektedir. Sayfa ve kapaklar yapıştırma tekniği kullanılarak bir araya getirilmiştir. Kitabın genel sayfa yapısı hakkında bilgi verecek olursak sol sayfaların sol-uç üst kısmında sayfa numarası, üst orta kısmında bölüm adı; sağ sayfaların sağ-uç üst kısmında yine sayfa numarası ve üst orta kısmında kitap adı vardır. Sayfa altına verilen dipnotlar her bölüm için ayrı gruplanmış ve toplam olarak 142 bilgi referans olarak verilmiştir.

Ön kapak sayfasından sonraki ilk sayfada sadece kitap ismi, yazar adı ve yayınevi simgesi vardır. Daha sonra eserin yayına sunulması aşamasında emeği geçen kurumlar ve iletişim adresleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Devamında yine aynı şekilde yazar, kitap adı, eserin transkripsiyonunu yapan kişinin adı, yayınevinin adı ve iletişim bilgileri bulunmaktadır.

Sunuş bölümünde Dergâh Yayınları’nın kitabın hazırlanması ve Osmanlı tasavvuf anlayışı içerisindeki rolü hakkındaki ifadelerine yer verilmiştir. Sunuş bölümünden sonra içindekiler sıralaması gelmektedir. “İçindekiler sıralaması” şeklinde söylememizin nedeni alışıldık içindekiler tablosundan daha sade olmasıdır. Bir sonraki sayfada Molla Cami’nin duası, Mevlanâ ve Shelley’in sözleri vardır. 11 ve 12. sayfalarda eserin yazılış amacının açıklandığı önsöz kısmı mevcuttur.

Eser 12 ana bölümden müteşekkildir. Ana bölüm sayısının bu kadar yüksek olmasına karşın hiç ara başlık bulunmamaktadır. Birinci bölüm 13-28, ikinci bölüm 29-45, üçüncü bölüm 46-63, dördüncü bölüm 64-74, beşinci bölüm 75-87, altıncı bölüm 88-97, yedinci bölüm 98-109, sekizinci bölüm 110-119, dokuzuncu bölüm 120-126, onuncu bölüm 127-144, on birinci bölüm 145-151, on ikinci bölüm 152-164 numaralı sayfa aralığında yer almaktadır. Bölüm adlandırmaları büyük ve koyu harflerle yazılmıştır.

Kitapta kaynakça ve indeks kısımları bulunmamaktadır. Ana bölümlerden sonra sonuç kısmı da yazılmadan iki sayfa boş bırakılarak eser nihayete erdirilmiştir.

ESERİN İÇ TENKİTİ

Tanıtımını yaptığımız bu kitap Türkçe kaleme alınmıştır. 13,5 X 19,5 cm ebatlarında bir eser olarak okuyucuya sunulmuş olan “Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar”, 164 sayfa olup Dergâh Yayınları’na bastırılmıştır. Ölçütleri verilen kitap hem çok kalın olmaması hem de ebatları açısından ve oluşturulma aşamasındaki üslubunun güzelliği açısından okunabilirliği yüksek ve keyiflidir.

Üretiminde karton malzeme kullanılmış olan kapağın ön kısmında yazar ve kitap adı, Mevlevî Tarikatı’nda yapılan sema gibi görünen bir resim¹, yayın evinin adı ve simgesi bulunmaktadır. Ön kapağın üstüne ortalanmış şekilde konumlandırılan yazar ve eser adının yer aldığı kısım hardal renginde, geri kalan kısım ise koyu yeşil renginde dizayn edilmiştir. Eserin sırt bölümünde siyah zemine yazarın adı, hardal renginde kısma yine eserin adı yazılıp yayın evinin simgesi konulmuştur. Tamamen siyah renk tercih edilen arka kapakta Batılı yazarların Osmanlı tasavvufuna bakış açılarının yanlışlığından bahsedilen çok küçük üç paragraf, bandrol, yayın evinin isim ve simgesi vardır.

Eserin çok iyi düzeyde olmasa da kaliteli bir basımının yapıldığı söylemek mümkündür ki kolayca kopmayan ve ideal denilebilecek kalınlıktaki sayfalar bize bu fikri vermektedir. Sayfa ve kapaklar yapıştırma tekniği kullanılarak bir araya getirilmiştir. Kitabın genel sayfa yapısı hakkında bilgi verecek olursak sol sayfaların sol-uç üst kısmında sayfa numarası, üst orta kısmında bölüm adı; sağ sayfaların sağ-uç üst kısmında yine sayfa numarası ve üst orta kısmında kitap adı vardır. Paragraf içerisinde anlattığımız şekildeki nitelikleri bakımından eserin yeteri düzeyde kaliteli olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Belirtmemiz gereken bir husus vardır ki o da bu kitap bir seyyahın gözlemlerini aktarmasından müteşekkildir. Böyle kaleme alınmış bir eserde orijinal bilgiler olduğu gibi bir parça da olsa yanlış bakış açısının izlerini bulmak mümkündür. İlâveten elimizde bulunan nüshanın Türkçe’ye transkribe sonucunda elde edilmesinden mütevellit bazı çeviri hatalarının bulunması da doğal ve hoş karşılanmalıdır. Yer yer karşılaşılan uzun cümlelere rastlanmıştır. Bu tarikatta, sesli ve enstrümantal müziğin kullanılmasının, tarikatın kurucusu tarafından, Rum ili sakinlerinin durgun yaratılışlarını hareketlendirerek, dışarıya yönelik hislerinin tatlı melodilerin cazibesıyla uyandırılması yoluyla içten bir Allah aşkına yönlendirilmesi amacıyla benimsendiği söylenmektedir”. (Garnett, 2017, s. 100). Anlatım bozukluğuna uğramış ifadeler de görülmüştür. “Bugün pek çok Osmanlı’da olduğu gibi, bu şeyhler de tek eşlidir, tabii bunun istisnalarına rastlanmaktadır”. (Garnett, 2017, s. 85).

Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar, isimli başlık altında çok geniş zaman aralığını (1299-1923) ifade eder. Zaman sınırlaması getirilmesi belki daha uygun olabilirdi. Ancak mevcut durumda da içerik ve ismin uygun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Konunun ele alınış şekline dolaylı olarak kitapta bazı noktaların yüzeysel işlendiği görülmüştür. Çeviriden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz problemlere rağmen müellifin akıcı bir üslupta kalemini oynattığı aşikârdır. Anlatılan olaylar, menkıbeler ve hikâyeler okuyucunun sıkılmadan bu çalışmayı bitirmesini sağlamaktadır. Hatta kitap okumayı seven bir kişi iki veya üç günde kolayca tamamlayabilir. Eleştirilebilir noktalardan bir tanesi de bir-bir buçuk sayfayı bulan paragrafların varlığıdır. Oluşturulan paragraflar daha kısa olacak şekilde tasarlanırsa idi okuyucunun bir parça olan göz yorulma durumu ortadan kalkmış olacaktı.

Eserde bazı teknik veya yabancı kelimeler izah edilmeden geçilmiştir. “Hizip” gibi (Garnett, 2017, s. 15). Bir Müslüman için kutsal kabul edilen kişilerden bahsederken saygı ifade eden

¹ Burada kullanılan resim uygun ve hoş olmuştur. Ancak ifade etmem gerekir ki kitap rengi siyah ve koyu renkler üzerine kurgulanmıştır. Daha açık veya canlı renklerin tercihi belki daha ilgi çekici olabilirdi.

(Hz. ve As. gibi) sözcükler kullanılmamıştır. “Muhammed” gibi (Garnett, 2017, s. 29). Nadir de olsa yazım hatalarının olduğu yerler vardır. “Mütevazı” gibi (Garnett, 2017, s. 29). Virgül ve noktalı virgül başta olmak üzere bazı noktalama işaretleri uygun yerde veya hiç tercih edilmemiştir. “Durmuş Dede kaptanlara çıkacakları seferlerle...” gibi (Garnett, 2017, s. 43).

Sayfa altına verilen dipnotlar her bölüm için ayrı gruplanmış ve toplam olarak 142 bilgi referans olarak verilmiştir. Birinci bölümde 16, ikinci bölümde 21, üçüncü bölümde 22, dördüncü bölümde 12, beşinci bölümde 17, altıncı bölümde dört, yedinci bölümde sekiz, sekizinci bölümde altı, dokuzuncu bölümde yedi, 10. bölümde 21, 11. bölümde üç, 12. bölümde beş adet referans kullanılmıştır. Genel anlamda referans bilgilerin verilmesinde bir intizam olmasına karşın düzeni bozan bazı istisnalar da mevcuttur. Birkaç noktada dipnotlar sayı ile değil “*” veya “**” işareti ile gösterilmiştir. Örneğin; “**Başı ve omuzları örten bir tür kumaş. Ç. N.” (Garnett, 2017, s. 21). 42. ve 43. sayfalarda olduğu gibi sadece “Seyahatname” şeklinde eksik bırakılan dipnotlar da vardır.

Elimizdeki çalışmada konuya uygun olarak her bölüm başlangıcında ve belirli yerlerde atasözleri, deyimler, özlü sözler tercih edilerek hoş bir yöntem izlenmiştir. Örnek verecek olursak;

“Taşını beline sarmış, esasını eline almış,

Arar titrek titrek pusula iğnesi sevdiğinin ülkesini”.

Molla Câmî (Garnett, 2017, s. 98).

Kitabımız hazırlanırken bir akademik çalışmada dört veya altı arasında olması gereken ana bölüm sayısı 12 olacak şekilde çalışılmıştır. Bölümlendirme işleminin fazla yapılması tenkit etmek açısından bizi bir miktar sıkıntıya soksa da ciddi bir eksik değildir. Ana bölüm sayısının bu kadar yüksek olmasına karşın hiç ara başlık bulunmamaktadır. Birinci bölüm 13-28, ikinci bölüm 29-45, üçüncü bölüm 46-63, dördüncü bölüm 64-74, beşinci bölüm 75-87, altıncı bölüm 88-97, yedinci bölüm 98-109, sekizinci bölüm 110-119, dokuzuncu bölüm 120-126, onuncu bölüm 127-144, on birinci bölüm 145-151, on ikinci bölüm 152-164 numaralı sayfa aralığında yer almaktadır. Eserin kapak sayfasındaki kitap adı 16, büyük ve koyu harflerle yazılmış diğer bölüm başlıkları 14, bölüm içi yazılar 12 punto Times New Roman olarak belirlenmiştir. Seçilen yazı büyüklükleri yeter ve göz yormadan okunacak düzeyde olup, hoş tercihler yapılmıştır.

Sunuş bölümünde Dergâh Yayınları’nın kitabın hazırlanması ve Osmanlı tasavvuf anlayışı içerisindeki rolü hakkındaki ifadelerine yer verilmiştir. Bu kısımda okuyucunun hazırlanması açısından değerli cümleler vardır ve amacına uygun olarak yazıldığını söylemek mümkündür.

Sunuş bölümünden sonra içindekiler sıralaması gelmektedir. “İçindekiler sıralaması” şeklinde söylememizin nedeni alışıldık içindekiler tablosundan daha sade olmasıdır. Ama bu durum eseri zedeleyen bir vasıf taşımamaktadır. Bir sonraki sayfada Molla Cami’nin duası, Mevlana ve Shelley’in sözleri vardır. Kaleme alınan kitabın içeriği göz önüne alınırsa bu cümlelerin yerinde, güzel ve mantıklı olduğunu söyleyebiliriz. 11 ve 12. sayfalarda eserin yazılış amacının açıklandığı önsöz kısmı mevcuttur ki burada hedefine uygun bir yazım bulunmaktadır.

Kitapta kaynakça, indeks, kısaltmalar ve sonuç kısımları bulunmamaktadır. Bu durum eserin anlaşılabilirliğini ve açıklığını zedeleyen faktörlerdendir.

Müellif, sûfi felsefesinin tohumlarının İslam’ın kuruluşundan beri var olduğunu dile getirmiştir. Hz. Muhammed’in ashabından bazı kişiler kendi aralarında tövbe edip zikretmek

amacıyla toplantılar düzenlemiştir (Garnett, 2017, s. 13). Konu ile ilgili olarak İbrahim Çelik, makalesinde şu ifadelerle yer vermiştir: “İslâm’ın ilk yıllarından itibaren bizzat sahabe-i kiramdan bütün incelikleriyle hayata tasavvuf, daha sonraki dönemlerde de İslâm toplumu içerisinde sûfi olarak adlandırılan kişilerce yaşatılmıştır” (Çelik, 2015, s. 109). Tasavvuf kültürünün temellerinden bir tanesi Hz. Muhammed’in hadisleri (sünnet) olmuştur (Çelik, 2015, s. 124).

Garnett, sûfilîğin kurucusu olarak Ebu Said Abdülhayr’ı göstermiş ve kendisinin tekke benzeri bir yapı oluşturmak sureti ile benzer fikirlere sahip kişilerin bir araya gelmesine vesile olduğunu söylemiştir. Konuya ilişkin olarak bir makale kaleme alan Selami Şimşek’e göre ilk sûfi Ebû Haşim Kûfi’dir (Şimşek, 2015, s. 1370). Sûfilîğin tanımına ilişkin şu sözlere yer verilmiştir: “Sevgi ile saf hale gelen Sûfi olur, sevgilinin saf haline getirdiği kimse sûfidir. Sûfi sevginin içinde istiğrak halindedir, dosttan gayri şeylerden uzaktır. Yani sûfi, sevgi ile değil, bizzat sevgili ile meşgul olan kimsedir” (Şimşek, 2015, s. 1370).

Müellife göre; 800’lü yıllarda bir kısım insanlar Bistami Tarikatı’nın kurucusu Bayezid-i Bistami’nin öğretilerini, bir kısım insanlar da Cüneyd’in öğretilerini takip etmiştir. Böylece tarikat benzeri oluşumlar meydana gelmeye başlamıştır. Cüneyd ve takipçileri Kur’an-ı Kerim’in kurallarını daha içten benimseyerek daha ılımlı bir anlayışı takip etmiştir. Ancak Bayezid-i Bistami’nin görüşleri dinle bağdaştırılamayacak kadar tümtanrıcılığı yansıtmaktadır (Garnett, 2017, s. 15-16). Süleyman Uludağ, Bayezid’in Allah dışındaki varlıkları reddettiğini ve vahdet-i şühûda inandığını söylemektedir. Bayezid, cehennemden korkmayan bir kişi olarak tasvir edilmiş ve namaz ile oruca hak ettiği değeri vermediği söylenmiştir (Uludağ, 1992, s. 240). Vahdet-i şühûd kavramına ilişkin olarak Halil İbrahim Şimşek, 1600’lerde vahdet-i vücûd anlayışının İmam Rabbani’nin yorumları ve eleştirileri ile değişime uğrayarak vahdet-i şühûd anlayışının geliştiğini beyan etmiştir. Burada temel iki eleştirel kaynak vardır: Siyasi ve dini. Vahdet-i şühûd’un sınırlarını belirlemek biraz zordur ki İmam Rabbani’nin fikirleri daimi bir sirkülasyondadır (Şimşek, 2006, s. 326). Süleyman Ateş, İslâm Ansiklopedisi’nde yazmış olduğu ilgili maddesinde Cüneyd-i Bağdâdî’nin Allah ile insan arasındaki engelleri kaldırmayı hedefleyen bir tasavvufi görüşe sahip olduğunu dile getirmiştir. İnsan sadece Allah’a yönelmeli, beşerî heveslerinden sıyrılmalıdır ki esas olan tevhiddir (Ateş, 1993, s. 120).

Yazar, Bektaşîlik Tarikatı’nın Osmanlılarda çok yaygın olduğunu ve seksen bin kadar Müslüman Arab’ın mensup bulunduğunu söylemiştir. Daha ilk dönemlerden itibaren Osmanlı padişahlarınca Hacı Bektaş gibi âlimlere hürmet gösterildiği ve kazanılan askeri zaferlerde kendilerine pay ihsân edildiği dile getirilmiştir. Ordu için devşirilen küçük Hristiyan çocukların bazıları dervişlerin dergâhına getirilirdi. Yeniçeri Ocağı’nın teşkilinde Hacı Bektaş’ın Sultan’a şu sözlerinin etkili olduğu söylenmiştir: “Kurduğun birliğin adı yeniçeri (yeni asker) olsun. Alınları açık, yüzleri pak, kolları kuvvetli, kılıçları keskin, okları sivri olsun. Gazaları bereketli olsun, gaza meydanından hep muzaffer çıksınlar” (Garnett, 2017, s. 26). Ahmet Yaşar Ocak’ın, yazmış olduğu ansiklopedi maddesinde ifade ettiğine göre; Yeniçeri Ocağı’nın kurulması noktasındaki etkisi nedeni ile Bektaşîlik, gerek siyasi etkisi ve gerek devletin 1500’lerde tanıdığı tek gayri sünî tarikat olmasından dolayı nüfuzunu çok uzun süre devam ettirebilmiştir (Ocak, 1992, s. 373). Asıl adı Bektaş olup ölümünden sonra Hacı Bektaşî Veli olarak adlandırılan zatın Yeniçeri Ocağı’nın ve Bektaşîlik Tarikatı’nın teşkilindeki rolü kayda değerdir (Ocak, 1996, s. 455). Yeniçeri Ocağı II. Mahmut tarafından 1826’da kaldırılıncaya dek bu tarikat varlığını kesintisiz sürdürmüştür (Ocak, 1992, s. 374).

Garnett, beyaz keçeden yapılmış ince oyuklara sahip dört dilimli Bektaşî tacına sembolik anlamlar yüklediğini belirtmiştir. Adı geçen dilimler kapı olarak simgelenmiş ve her biri manevi hayatın bir rütbesini ifade etmektedir (Garnett, 2017, s. 102). Fahri Maden, Bektaşilikte tacın marifet bağlamında çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemiştir (Maden, 2011, s. 66). Tanrı'nın kullarına bir hediyesi görülen taclar yedi kısma ayrılmıştır. Beyaz tac Hz. Âdem'e ve Hz. Nuh'a, siyah tac Hz. İbrahim'e, sarı tac Hz. Musa'ya, mavi tac Hz. İsa'ya, yeşil tac Hz. Muhammed'e ve kırmızı tac ise Hz. Ali'ye sunulmuştur (Maden, 2011, s. 67).

Müellif, ilk halife Hz. Ebubekir'in kurucusu olduğu Nakşibendî Tarikatı'nın mistik bir yapıya büründüğünü söylemiştir. Nakşibendî dervişleri, Hz. Ebubekir zamanındaki kaidelere bağlı kalmış ve kendi meslekleri ile uğraşp ibadet için bir araya gelen kişilerden müteşekkildir. Bu tarikat Osmanlı Devleti'nde yaygın hale gelmiş ve farklı kolları vardı (Garnett, 2017, s. 25). Utku Aybudak, Nakşibendîliğin 1800'lü yıllarda çok fazla taraftarının olmadığını ve Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan karmaşık atmosferin bu tarikatın sayısal olarak patlama yapmasına neden olduğunu ifade etmiştir (Aybudak, 2017, s. 217-218).

Yazar, sûfilerin kadına verdiği değeri örneklendirmek amacıyla ilk dönem mutasavvıflarından Rabiâtül Adeviyye'yi (Garnett, 2017, s. 145) ve Kerra Hatun'u (Garnett, 2017, s. 148) zikretmiştir. Garnett'in ifade ettiğine göre; Hz. Muhammed'in kadınlara verdiği kıymet bir Ermeni ailesinde yetişen kadına verileden daha fazladır. Buna karşın hem İslam'ın ilk dönemlerinde hem de Osmanlı döneminde kadınların toplumdan bir parça izole edildiği ve harem anlayışının bu maksada hizmet ettiği dile getirilmiştir. Müslüman kadınların hikmetlerine inanlar cahil kesim olarak gösterilirken tasavvuf ehli olup "sûfi hanım" sıfatını taşıyanların iyi eğitim almış kişiler olduğu ifade edilmiştir (Garnett, 2017, s. 150-151). Konu ile ilgili olarak Esmâ Sayın'ın makalesinde İslam Medeniyeti'nin kadına en fazla saygı kazandıran disiplininin tasavvuf olduğunu söylemiştir. Tasavvuf vesilesi ile kullukta yükseldikçe nefsânî şeylerden ve kötülüklerden sıyrılıp bilinçli biri olmaktadır (Sayın, 2015, s. 148). Esas olanın kulluk olduğunu ifade eden Sayın, "rical ya da erkliğin cinsiyet yönünden erkek olmanın ötesinde belirli bir mertebeye ulaşmış olma, bir anlamda adam olmayı karşılamaktadır, bu mertebeye ulaşan kadınlar da rical kapsamındadır" görüşünü beyan etmiştir (Sayın, 2015, s. 150). Hülya Küçük, konuya ilişkin makalesinde tasavvufta kadın olarak tek düze bir anlayışın olmadığını ifade etmiştir. II. Hicri asırdan itibaren kendilerine göre dizayn edilmiş tekkeleri olan Mevlevilikte olduğu gibi halife kadınlar mevcuttur (Küçük, 1997, s. 390). Tasavvuf tarihinde çok önemli yere sahip kadın mutasavvıflardan bir tanesi de Rabiâtü'l-Adevi'dir. O'na göre; "insan tefekkürle ilahi sırra ulaşabilir, Allah ile birleşebilir" (Küçük, 1997, s. 390-391).

DEĞERLENDİRME

Bir okuyucu eseri eline aldığıında ilk karşılaşacağı kısımlardan olan önsözde eserin amacı, yöntemi ve kapsamı hakkında bilgi edinerek okuma faaliyetine başlamak isteyecektir. Müellif, okuyucunun önsözde görmek istediği cümlelere yer vererek bu kısmı amacına uygun olarak kaleme almıştır.

Eserin akıcı bir dil ve üslûn benimsenerek yazıldığı göz önüne alınırsa okuması keyifli bir kitap olduğu rahatça söylenebilir. Ancak çeviri bir çalışma olduğundan mütevellit yer yer anlaşılması güç ve uzun cümleler ile karşılaşmaktadır. Bazı terimlerin geçtiği cümlelerde gerekli olan izahlar yapılmamış olup eseri okuyanın ilgili ifade ile ilgili ayrı bir çalışma

yapması ihtiyacı doğmuştur. Bir buçuk sayfayı bulan çok uzun paragraflar bir parça keyifli okuma güzelliğini engellese de ciddi bir problem değildir.

Başlık sayıları fazla olsa da yazarın başlıklara uygun içerikler düzenlediğini söyleyebiliriz. Kitabın yazılış amacına ulaşıldığını rahatça dile getirebiliriz. Konu bütünlüğü ilkesi zarar görmeden bir çalışma yapılmıştır.

Yazarın eseri kaleme alırken bir parça oryantalist dil kullanarak hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu durum yanlı bir bakış açısının olduğu anlamına gelmez. Bir kişinin gezip görerek tecrübe ettiği olaylar ile ilgili ifadelerinde kendi izlenimleri doğrultusunda sözler sarf etmesi gayet normal karşılanmalıdır. Nadir de olsa imla yanlışları, yazım hataları ve cümle bozukluklarına rastlanılsa da esere darbe vuran bir vaziyet yoktur. Genel olarak dile getirecek olursak; elimizde akıcı, bilgi veren ve geniş kapsamlı bir çalışma var.

KAYNAKÇA

- Ateş, S. (1993). Cüneyd-i Bağdâdî. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Cilt 8, 119-121). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aybudak, U. (2017). Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi “Halidliğin Anadolu’da Yayılmasının Siyasal-Sosyal Arka Planı ve Türkiye İslamcılığına Etkileri”, Emin Yayınları, , ss. 215-231.
- Çelik, İ. (2015). Gelenekselci Ekol’ün Tasavvufla İlgili Bazı Konulara Yaklaşımları, *Sûfi Araştırmaları*, 6(12), ss. 106-130.
- Küçük, H. (1997). Tasavvufta Kadın, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 389-398.
- Maden, F. (2011). Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, ss. 65-84.
- Ocak, A. Y. (1992). Bektaşilik. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Cilt 5, 373-379). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektaşî-ı Velî. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Cilt 14, 455-458). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Sayın, E. (2015). Kulluk Ve Özgürlük Açısından Tasavvuftaki Kadın Anlayışına Bir Bakış, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), ss. 147-155.
- Şimşek, H. İ. (2006). XVII-XIX Yüzyıllarda Öne Çıkarılan Bazı Tasavvufî Kavramlar, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 325-333.
- Şimşek, S. (2015). Nurettin Topçu’ya Göre Sûfilik ve İslâm Sûfileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1369-1385.
- Uludağ, S. (1992). Bayezid-i Bistami. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Cilt 5, 238-241). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

Yılmaz KILIÇ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

yilmazkili019@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9085-9657>